

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

POVEL JENSEN, 1509-1572

Rådmand og Skattemester i Kolding

Hans Liv og Samtid

Michael Vinding, dr.phil.

Denne artikel omhandler rådmand og skattemester i Kolding Povel Jensen, 1509-1572, og hans samtid.¹ Povel Jensen (PJ) er forfader til flere slægter: Vinding (Winding), Anchersen og Munk (Munck, Munch).²

1500-TALLET: OPBRUDDETS TID

PJ blev født i 1509 – formentlig i Kolding. Hans samtid var en tid med store politiske og religiøse omvæltninger. Opbruddets tid. I Europa og i Danmark. Overgangen mellem den sene middelalder og renæssancen.

¹ For at gøre artiklen læseværdig har jeg begrænset fodnoter og kildehenvisninger; sidst i artiklen er en litteraturliste. Povel Jensens navn er skrevet forskelligt i kilderne. I en slægtsbog, som sønnen Jens startede tidligst i 1585, skrev denne sin fars navn som Povll Jenssøn. På et epitafium fra 1616 skrives navnet Povel Jensen. I nyere tid har man sædvanligvis benyttet Povl Jensen eller Poul Jensen.

² Vinding 2023b.

I 1492 blev de sidste maurer (muslimer) fordrevet fra Spanien af kristne tropper, efter de havde hersket al-Andalus siden 700-tallet. Samme år 'opdagede' Columbus Amerika. I 1509 - da PJ blev født - blev Henrik VIII konge af England. Den vigtigste begivenhed i disse årtier fandt sted i 1517, hvor Luther på døren til slotskirken i Wittenberg opslog 95 teser imod afladshandel. Luther mente, at frelsen er en gave fra Gud, som man ikke kan gøre sig fortjent til ved gode gerninger eller gaver til kirken. Alle mennesker er syndere, men Gud vil ved sin kærlighed frelse enhver, der *tror* på ham. Troen på Guds nåde. Middelalderen var slut. Reformationen og renæssancen var begyndt.

Samfundets bestod af flere klasser: kongelige, adelige, borgere, håndværkere og bønder. Adelen levede i sin egen lukkede verden. De højeste embeder i riget var forbeholdt adelen. De sad i Rigsrådet sammen med de øverste gejstlige. En person var adelig hvis hans/hendes far og mor var det – eller hvis kongen adlede ham. Hvis en adelig giftede sig med en ikke adelig mistede han/hun og hans/hendes børn denne status.

Kirken, universitet, skolerne, domstolene, embedsmændene, og hæren udgjorde særskilte samfund med egne regler. De øverste stillinger inden for de enkelte grupper, f.eks. biskopperne, var fortrinsvis forbeholdt adelen. Men der var dog en vis mobilitet – således kunne en bondedreng med de rette evner stige op i hierarkiet i kirken, den akademiske verden og hæren.

I købstæderne havde borgerne den højeste status. Hovedparten var købmænd, og det var dem, der sad i byens råd. Inden for et bestemt håndværk dannede håndværkerne deres egen gruppe - lav. Uden for byerne var bønderne. Næsten al jord tilhørte kronen,

adelen og kirken, og bønderne måtte betale en høj pris for brugsretten. Kun få bønder var selvejerbønder.

I 1500-tallet bestod den danske konges rige af flere dele: Danmark nord for Kongeåen (Kolding), inklusiv Skåne, Halland og Blekinge i det sydlige Sverige; Norge, som havde sin egen håndfæstning og eget rigsråd; og de to hertugdømmer, Slesvig og Holsten. Danmarks konge var i perioder også konge i Sverige.

Hans, søn af Christian I, blev konge i 1481- to år efter indvielsen af Københavns Universitet. Efter at have underskrevet en håndfæstning, blev han i 1483 kronet i Danmark og Norge. I Sverige havde rigsforstander Sten Sture magten. Sture havde i 1471 besejret Christian I ved Stockholm. Men svækket af krig imod Rusland led Sture nederlag til Hans i 1497. Et par år var Kalmarunion genoprettet – Hans var konge i alle de tre skandinaviske lande.

I 1500 led Hans nederlag i Ditmarsken, som han havde søgt at underlægge sig. Efter nederlaget brød oprør ud i Sverige og Norge. I Sverige tog Sten Sture igen magten, men døde snart efter. I Norge slog prins Christian, den senere Christian II, oprøret ned.

I 1510 erklærede Lübeck Danmark krig. Sverige fulgte efter. Danmark sejrede i søkrigen. Da prins Christian i 1511 rykkede ind i Sverige fra Norge blev svenskerne tvunget til fred – og i april 1512 i Malmø måtte svenskerne anerkende Hans som konge.

Kong Hans boede ofte på Koldinghus ligesom Christian I havde gjort det. Hans døde i Ålborg i 1513, 58 år gammel, efter styrt fra sin hest. Blandt de mange uløste opgaver var et løfte om at indløse Orkney- og Shetlands-øerne, som tilhørte Norge, og som Christian

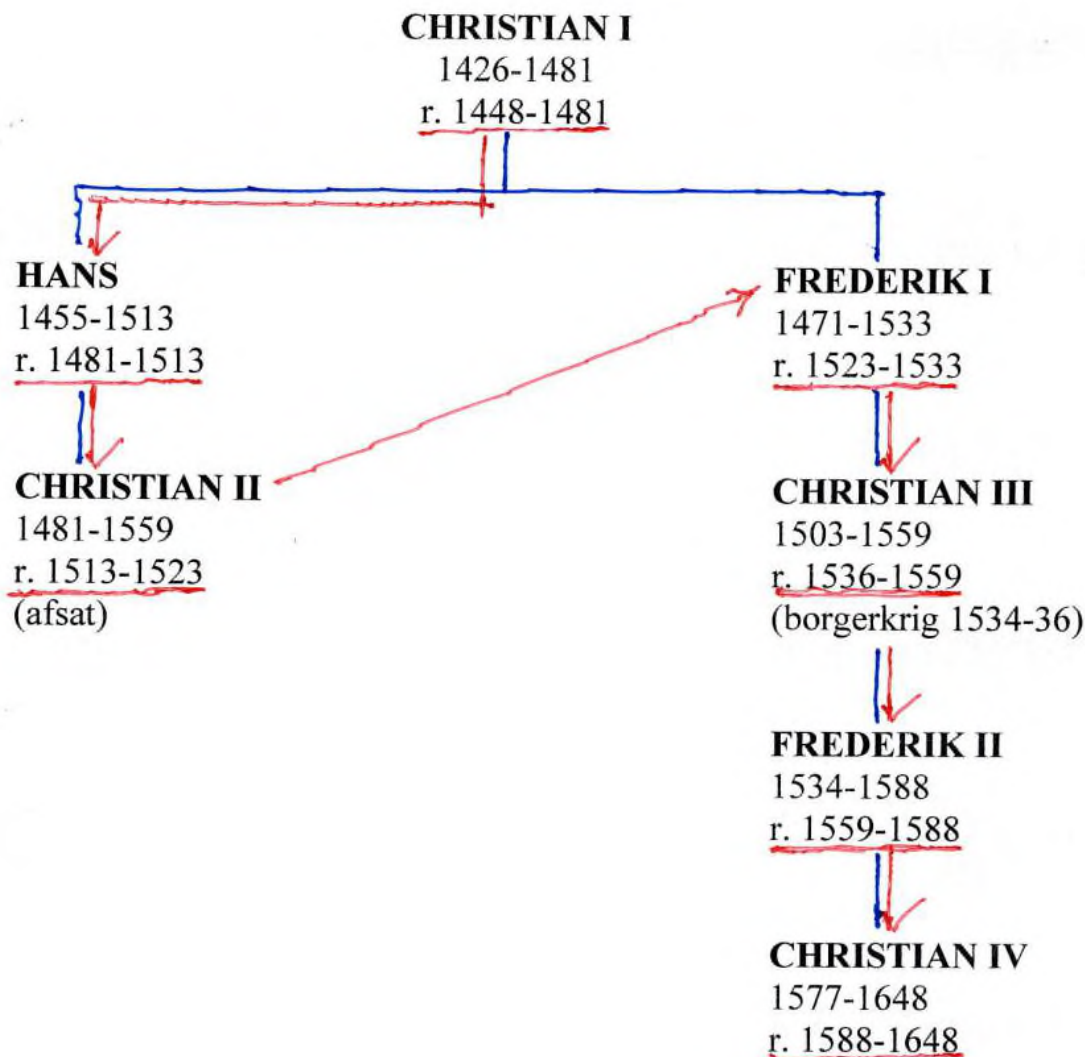
I havde pantsat til Skotland som sikkerhed for sin datters medgift i ægteskabet med Jacob III.

Efter Hans død ønskede magtfulde jyske adelsmænd hans bror, hertug Frederik af Gottorp, som konge. Det blev afværget, og den 32-årige prins Christian blev konge, Christian II. Men prisen var høj. Christian II måtte acceptere en håndfæstning med rigsrådet, som stadfæstede og styrkede adelens og kirkens privilegier. Det var bestemt ikke noget, som huede Christian II.

Christian II blev i 1515 som 34-årig gift med den kun 13-årige Isabella (Elisabeth), datter af Filip I den Smukke af huset Habsburg og Johanne I den Vanvittige. Isabellas bror blev senere kejser, Karl V, af Spanien, Østrig og Nederlandene – Europas mest magtfulde hersker. Christian II havde allerede en elskerinde, Dyveke, som han havde mødt i Bergen. Dyveke var datter af hollænderen Sigbrit, der blev Christian II's rådgiver. Hun var en af drivkræfterne bag den nederlandske immigration til Amager, som startede i 1521.

Det var en urolig tid da Christian II overtog magten ved sin fars død i 1513. Christian II var truet af ydre fjender og indre uro, men hans handlinger gjorde ikke situationen bedre. Da Dyveke pludselig døde i september 1517 anklagede kongen adelsmanden Torben Oxe, sin lensmand på Københavns Slot, for giftmord på Dyveke. Rigsrådet afviste anklagen, men kongen fik en birketingsret af 12 bønder fra landsbyen Solberg (Frederiksberg) til at dømme Oxe, der blev henrettet i november 1517 på Gråbrødre Torv.³

³ Birk, retskreds, der i ældre tid var udskilt fra de almindelige retskredse, herrederne.

I 1520 lykkedes det Christian II at få bugt med svenskerne for en tid da han i Stockholm henrettede knap 100 adelige og gejstlige, der var imod ham. Det blev senere kendt som Det Stockholmske Blodbad – og Christian II blev af svenskerne kendt som Christian Tyran. I 1521 kom det til krig mod Lübeck, og samme år begyndte et svensk oprør. I 1523 mistede Christian II magten i Sverige til oprørernes leder, den adelige Gustav Vasa, der på en rigsdag kort forinden var blevet valgt til konge af Sverige.

Forholdet mellem kong Christian II og hans farbror hertug Frederik var spændt. Frederik var fra Gottorp nær Slesvig by. Det store stridspunkt var Holsten, som hertug Frederik ønskede som len. Nevø og onkel mødtes nytårstid 1522 på Koldinghus. Kong Christian optrådte fornærmende over for sin onkel. Hertug Frederik og hans holstenske følge blev især bitre over, at der en nat var blevet rejst en galge på byens torv.

I Jylland var dele af adlen imod Christian II og ønskede hertug Frederik til konge. I december 1522 opsagde de huld (hengivenhed) og troskab til kongen. En måned senere proklamerede de jyske rigsråder oprør ved Viborg Landsting. Christian II forlod Jylland. I marts 1523 drog hertug Frederik ind i Kolding uden at kongens lensmand kunne gøre noget. En måned senere flygtede Christian II og hans familie til Nederlandene, hvor de levede otte år i landflygtighed. I maj 1523 satte hertug Frederiks hærfører, Johan Rantzau, over til Sjælland. København overgav sig først i januar 1524. Et halvt år lod hertug Frederik sig krone i Vor Frue Kirke i København som kong Frederik I.

Til trods for de militære sejre var den nye konges magt begrænset, især pga. pengemangel. Under herredagen i Kolding i 1525 var der uenighed mellem Frederik I og Rigsrådet omkring skatter; kongen truede med at trække sig, men det blev ved truslerne.

I Nederlandene fandt den afsatte kong Christian II og hans familie logi og beskyttelse hos dronning Elisabeths faster Margrethe, der var hersker i Nederlandene på vegne af sin magtfulde brorsøn kejser Karl V. Under en rejse til Tyskland for at søge støtte til sin kamp imod Frederik I, mødte Christian II i efteråret 1523 Martin Luther. Kort efter sluttede både han og dronning Elisabeth sig til reformationen. Det var politisk et uklogt træk, idet Elisabeths bror,

kejser Karl V, som katolik ikke længere kunne støtte sin søster og svoger. Syv år senere, i 1530, tilsluttede Christian sig igen den katolske tro for at få Karl V's støtte til at genvinde Norge.

I 1531 kom Christian II til Norge med en flåde. Efter lange forhandlinger indvilligede Christian II i at opløse sin hær mod at blive ført til Frederik I under frit leje. Frederik I brød det frie leje og tog Christian II til fange. Christian II var først fængslet på Sønderborg slot og senere Kalundborg Slot, hvor han i 1559 efter 27 års fangenskab døde som 77-årig, få uger *efter* sin fætter Christian III; Christian III døde således *før* Christian II!

Frederik I døde i april 1533 kort efter Christian II var blevet taget til fange. Rigsrådet samledes i København og besluttede, at man indtil videre ikke ville vælge en ny konge. Hovedparten af medlemmerne af rigsrådet, inklusiv landets biskopper, var katolikker og ønskede ikke Frederik I's ældste søn, den 30-årige Christian, der var overbevist lutheraner, som landets konge. Resultatet blev, at rigsrådet i første omgang skulle styre landet. I forbindelse med herredagen blev Hans Tausen anklaget for kætteri. Københavns borgere var hovedsagelig protestanter, og for at undgå ufred lykkedes det rigets rigshofmester, Mogens Gøye, at skabe forlig mellem Hans Tausen og Sjællands katolske biskop, Joakim Rønnow. Det blev dog en kort frist.

I 1534 startede en blodig borgerkrig i Danmark, Grevens Fejde, opkaldt efter grev Christoffer af Oldenburg, sønnesøn af Christian I's yngre bror Gerhard. Christoffer ønskede officielt Christian II sat på fri fod, men årsagen var dog snarere, at han selv ønskede at blive konge af Danmark og hans støtter, købmændene i Lübeck, ønskede herredømme over handlen i Norden. Opbakningen til Christian II var stærk i København og Malmø.

Borgerkrigen startede i foråret 1534, da en hær under ledelse af grev Christoffer angreb det østlige Danmark. I juni 1534 gik grev Christoffers hær i land ved Skovshoved og i løbet af få uger fik han magten over Sjælland og Skåne. Det fik adelen i de øvrige landsdele til at tilbyde Frederik I's ældste søn, Christian, den danske krone. I august blev den 31-årige Christian hyldet i Horsens som Christian III.

I mellemtiden var der udbrudt et folkeligt oprør på Fyn, som bredte sig til Jylland. I september ankom Christian II's tro mand Skipper Clement til Aalborg. Han fik bønderne til at rejse sig i oprør i det nordlige og vestlige Jylland, hvor flere herregårde blev plyndret og brændt. Nogle måneder senere indtog Frederik I's hærfører Johan Rantzau Aalborg. Skipper Clement blev taget til fange og ført til Kolding, hvor han sad fange i over et år, inden han i 1536 blev ført til Viborg for at blive henrettet.

Tilbagegangen for grev Christoffer fortsatte i foråret 1535, da Johan Rantzau og hans hær drog til Fyn, hvor de besejrede de oprørske bønder. Turen fortsatte til Sjælland, hvor al modstand blev nedkæmpet, indtil Rantzau og hans hær nåede København. Byen ville ikke overgive sig og blev derfor belejret - ligesom Malmø på den anden side af Sundet. Enden på krigshandlingerne blev, at København overgav sig i juli 1536 efter næsten et års belejring; Malmø havde givet op et par måneder tidligere.

Efter sin magtovertagelse fængslede Christian III de katolske biskoper, og i oktober 1536 gennemførtes Reformationen og opgøret med den katolske kirke.

Ifølge V. Jensen 2007, Christian III, 1550, 47 år, maleri af Jacob Binck, Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg. K. Nielsen 1978 har samme billede, som han tilskriver J. Verheiden, c. 1555. Kongen bærer Den Gyldne Vlies, en af Europas ældste og fornemste ordener.

KOLDING I 1500-TALLET

Kolding var oprindelig et lille fiskerleje. Byen lå lige nord for Kongeåen, som dannede grænse mellem selve Danmark og hertugdømmerne Slesvig og Holsten, der gik ned til floden Ejderen og byen Kiel.

Omkring år 1200 byggede landsbybeboerne en kirke, som de kaldte Skt. Nicolaj efter de søfarendes helgen. Nogle årtier senere byggede kongen et slot i Kolding. Byen fik købstads privilegier og beskyttelse mod en årlig skat til kongen. Et af privilegierne var toldfrihed i hele kongens rige. Medens nogle af de oprindelige familier fortsatte som fiskere og bønder, etablerede enkelte sig som købmænd, der handlede med bl.a. landbrugsvarer, brændevin og øl. De havde monopol på handel i byen, som foregik på en ugentlig torvedag og årlige store markedsdage. Købmændene var samlet i Sct. Knudsgildet, hvis segl var en ørn siddende på en klippe omgivet af vand og en lilje; det blev senere byens byvåben. De blev byens borgere.

De nærmeste købstæder var Vejle i nord, og i syd Haderslev i hertugdømmet Slesvig. Vestpå var den vigtige by Ribe, der var hovedsæde for Ribe stift, som Kolding tilhørte. De to handelsveje fra Jylland sydpå til Slesvig-Holsten og Tyskland gik gennem Kolding i øst og Ribe i vest. Begge steder opkrævedes told på studer (øksner, dvs. kastrerede tyre) og heste, som blev eksporteret sydpå. Som toldsted var Kolding vigtigere end Ribe.

Tilflytterne til Kolding fik ofte navn efter deres oprindelige landsdel, købstad eller landsby, f. eks Jude (Jyde), Mønbo, Fynbo, Alsing, Holst (fra Holsten), Riber (Ribe), Tønder, Husmer (Husum), Bergen, Hundevad, Skodborg, Skerup (Skærup),

Hostrup, etc. Udlændinge fik navn efter deres hjemegn, f.eks. Hamborg, Falenkamp (Folenkamp) fra Westfalen, Skoth (Scott, Skotte) fra Skotland. Der var endog en Matthies Italiener.

Hvis en fremmed ønskede at blive borger skulle han først godkendes af borgerne i byen og betale borgerskabspenge. Selv om en ny borger betød øget konkurrence betød det også, at der var flere til at dele skatterne og byrderne i byen.

Som håndværker skulle man først optages i det pågældende lav i byen. De etablerede var ikke meget for øget konkurrence, men en svend kunne skyde genvej til et lav ved at gifte sig med enken efter en mester.

Byen blev styret af et råd, som havde sin oprindelse i købmandsgildet. Oprindeligt blev rådmændene valgt direkte af byens borgere, senere supplerede byrådene sig selv. Man sad på livstid. Medlemmerne af rådet var ofte beslægtet med hinanden gennem ægteskab.

Til at lede rådet havde man to borgmestre og nogle rådmænd. Borgmestre og råd (magistraten) havde som deres væsentligste opgaver at styre byens fællesanliggender og repræsentere byen udadtil, at forsvare borgerne i byen, at sikre fornyelse af privilegierne, at sørge for at skatten til kongen og de skatter, som byen udskrev til egne formål, blev opkrævet, at kongens forordninger blev overholdt, og at byen stillede med mandskab og materiel, når det krævedes. Lensmanden på Koldinghus, der var underlagt kongen, havde det overordnede tilsyn med byen.

Prospekt over Kolding, 1587. Øverst i billedet (nord) slottet. Mod øst slotshaven. I midten torvet og rådhuset, og længere mod vest Skt. Nikolaj kirke. Nederst i billedet (syd) broen over Kolding fjord, hvor toldstedet lå. Hogenberg og Braun 1597.

Inden for bygrænsen (byfreden) havde byen sin egen ret, bytinget, hvor der var foged, sandemænd og nævninge. Hvis en part ønskede det, kunne en afgørelse ankes til landstinget i Viborg. I begyndelsen af 1500-tallet etableredes en rådstueret, hvor rådet var dommere sammen med byfogeden. Bytinget dømte i kriminalsager, rådstueretten i civile sager og i sager vedrørende 'ære, liv og gods'. Det kunne være en ømtålelig opgave for borgmestre og rådmænd at dømme i rådstueretten. I 1549 klagede byfogeden i Kolding til kongen over, at han, når der skulle dømmes i store og besværlige sager, hvor det gjaldt den anklagedes liv eller ære, altid måtte dømme alene. For selv at blive fri udpegede rådet nemlig arme og uforstandige borgere til at gøre arbejdet i stedet for dem selv. Kongens svar var at beordre rådet til at passe sine pligter, og hvis de undtagelsesvis ikke selv kunne dømme i en sag, da at udpege en af de 'fornemste og forstandigste borgere' i deres sted. Det hjalp dog ikke, så lignende irettesættelser blev senere gentaget.

Foruden voldssager var der voldtægter og mord: I 1562 havde en ung udenbys adelig Hans Skovgård voldtaget en kvinde i Kolding; i 1566 slog en af byens borgere Aron Nielsen, sin bror ihjel; og i 1567 og 1570 var der andre drabssager.

I 1529 fandt en vigtig begivenhed sted i Kolding: uddrivelsen af Gråbrødrenes eller Franciskaneres fra deres kloster. En katolsk munk har beskrevet hændelsen:⁴

"I året 1529 fra verdens frelsers kødspåtagelse, omkring ved festen for den hellige fødende jomfru Marie, mens vores orden led

⁴ Riis 1998.

forfølgelse under kong Frederik, den særdeles kristelige kong Kristians søn, kom denne omtalte kong Frederik, modstander af al kristen religion, og fordærvet af det Lutherske kætteri, til Kolding. Efter tilskyndelse af nogle få lutheranske borgere og adelsmanden Hartvig Andersen [Ulfeldt], som ønskede vort kloster, blev der sendt nogle adelsmænd fra den førnævnte kong Frederik til de af vore brødre, som boede der, for at sige til dem, at de skulle forlade klostret og drage andetsteds hen, fordi kongen ikke mere ville have dem der; og han sendte dem nogle penge, nemlig 100 mark, som rejsepenge.

Da brødrene ikke på nogen måde ville modtage pengene, lagde man dem i klostrets sygestue, hvor de lå urørte indtil næste dag. Nu så kongen jo, at de ikke ville rette sig efter hans ønske, ej heller modtage hans gaver, og så sendte han folk hen, som skulle uddrive dem af klostret med magt og ved kongens befaling.

Førnævnte konge tilbød dem en kalk og udstyret til en præstedragt for at kunne holde en messe. Men af kærlighed til vor Herre Jesus Kristus kastede de vrag derpå. De drog altså ud og blev for deres kristentros skyld berøvet de indsamlede almisser og alt det andet, der var i klostret, og de vidste ikke, hvorhen de skulle drage. Imidlertid blev alle de fordrevne munke modtaget på andre steder, undtagen en broder ved navn Martin, som lagde sin ordensdragt og blev i klostret. Munkene havde før forjagelsen måttet døje meget ondt af kætterne i Kolding og deres prædikant, en frafalden dominikanermunk, der var jaget væk fra Haderslev.”

Efter reformationen blev det gamle Gråbrødre kloster revet ned og jorden tilfaldt kongen; i 1551 besluttede Kong Christian III at sælge jorden til byens borgere.

Efter at Christian III i 1536 havde vundet den absolutte magt i Danmark tilbragte han og dronning Dorothea megen tid i Kolding. Parrets to yngste børn, Hans (den Yngre) og Dorothea, blev født i 1545 og 1546 på Koldingshus.

Christian III var en påholdende mand, men ved enkelte lejligheder blev der ikke sparet, som f.eks. ved prins Hans dåbsfest på Koldinghus i 1545, trolovelsen og udtoget fra Kolding i 1548 i forbindelse med prinsesse Annas ægteskab, udtoget for prinsesse Dorothea i 1561, og prins Hans bryllup i 1568.

Med hoffet i Kolding oplevede byens købmænd og håndværkere økonomisk fremgang. Og udenbys håndværkere bosatte sig, bl.a. den kendte guldsmed og urmager Johan Siibe, der i 1553-56 med urmageren Steffen Brenner fremstillede et astronomisk ur til kongeparret, maleren Jost Verheiden, skrædderen Hans Rhumann, en perlestikker, mv. På selve slottet var der foruden lensmanden og hans stab, bl.a. en livlæge, en hofpræst, skrivere, men også dværge og dværginder, tjenestefolk til at se efter hoffets heste og hunde, en urtegårdsmand (fra 1578 Hans Skotte), og flere eksotiske dyr og fugle, bl.a. en abe og papegøjer.

Kolding udviklede sig meget i anden halvdel af 1500-tallet – dog betød Den Nordiske Syvårskrig (1563-1570) økonomisk tilbageslag og store skatter. I 1546-1557 blev Koldinghus ombygget til et moderne kongeslot. I 1558 oprettede Christian III Sct. Jørgens Hospital. Senere betalte dronning Dorothea for et nyt skolehus, som stod færdig i 1566. Dronning Dorothea tog også initiativ til bygningen af en ny mølle ved Koldinghus, der fungerede som kornmølle i over 300 år.

Dronning Dorothea, 1550, 47 år. Maleri af Jacob Binck, Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg. Efter Jensen 2007.

Efter kongens død i 1559 boede enkedronning Dorothea fast på Koldinghus indtil 1570 - og selv efter hendes død i 1571 fortsatte hoffet at opholde sig i perioder på Koldinghus.

I 1572 påbegyndte man etableringen af en 3,5km lang vandledning af fyrrestammer fra Gotland fra nogle kilder i Harte skoven vest for byen. Et andet stort anlægsarbejde var oprettelsen af saltproduktion i nærheden af Kolding. Dette skete på initiativ af Dronning Dorothea. Produktionen startede i 1573 (efter Dorotheas død), men stoppede allerede i 1579 da produktionen ikke var rentabel i forhold til import af salt fra Lüneborg.

I 1582 stod et nyt rådhus færdigt. Dorotheas søn Frederik II skabte den store dyrehave nord for Koldinghus og vildtbanen, et stort jagtterræn nord og vest for Kolding, der blev til det senere Koldinghus Rytterdistrikt. Christian IV voksede op i Kolding og byggede omkring år 1600 tårnet på Koldinghus, riddersalen og en ny, større slotskirke.

Renæssancen var Koldings storhedstid. De gode år bragte rigdom til byen, og mange af byens købmænd byggede nye, smukke huse af bindingsværk, der efter tidens skik blev udsmykket med udskæringer og indskrifter over døre og porte. Men da Jylland i 1626 blev besat af den tyske kejsers hær som følge af Christian IV's uheldige forsøg på at gøre sig gældende i 30-årskrigen, var det slut med storheden. Endnu to krige og besættelser fulgte i løbet af 1600-tallet, og da slottet i disse år kun sjældent blev brugt af de kongelige, gik byens økonomiske udvikling i stå.

POVEL JENSEN

Povel Jensen (PJ) blev født i Kolding i 1509 - da katolicismen endnu herskede i Danmark.

PJs efternavn (Jensen) er et patronymikon - ikke navnet på en by eller landsdel - så man må antage, at PJ var født i Kolding. Hans far, Jens, var formentlig borger og købmand med midler til at give sin søn uddannelse.

I begyndelsen af 1500-tallet var der ingen skole i Kolding – kun undervisning af private lærere og munkene på Gråbrødrenes kloster. PJ må have lært læsning, skrivning og regning - ellers var han ikke som kun 36-årig, blevet udnævnt til skattemester (og/eller kæmner) og siden rådmand.

Som ung oplevede PJ de dramatiske begivenheder, som fandt sted i Kolding i 1520'erne. I 1522, da PJ var en knægt på blot 13 år, det dramatiske møde mellem kong Christian II og dennes farbror hertug Frederik (senere Frederik I). Året efter hertug Frederiks indtog i Jylland. I 1525, da PJ var 16 år, herredagen i Kolding, hvor kong Frederik I og landets mægtigste mænd deltog. Og i 1529, da PJ var 20 år, Gråbrødrenes (Franciskaneres) uddrivelse fra deres kloster og reformationens *de facto* indførelse.

I 1540, da PJ var 31 år, blev hans gift med Anne Ebbis. Navnet Ebbis indikerer, at hun var enke efter en tidligere ægtemand, Ebbe; havde hendes far heddet Ebbe ville hendes efternavn have været Ebbesdatter, ligesom hendes egne døtre kaldtes Povelsdatter. Var Anne Ebbis afdøde ægtemand i familie med borgmester Iver Ebbesen, der nævnes i 1509?

Ravnholt nævner, at PJ og hans første hustru ”synes at have været jævne, ubemidlede borgerfolk.”⁵ Ravnholt giver ikke bevis herfor. Det eneste udsagn til støtte for denne antagelse er Jon Olafssons bemærkning om, at der var fire borgmestre i København, da han kom til byen i 1615, bl.a. Mikkel Vibe og Ivar Poulsen [Iffver, PJ’s søn], og at de ”var alle fattige mænds sønner, som måtte bede om brød, da de først kom til Kjøbenhavn, men ved Guds nåde og villie blev de mægtige mænd, som erfaringen viser.”⁶ Faktum er, at PJ ikke var ubemidlet eller fattig – han var fra en ung alder en holden mand.

I købstæderne havde man fjerdingsmænd (skattemestre), der opkrævede skatterne af borgerne, og kæmnere, der stod for byens administration. I følge ’Stamtavle over Den Vindingske Slægt’⁷ var PJ fjerdingsmand; museumsinspektør Vivi Jensen oplyser, at PJ i 1546 var kæmner.⁸ Som fjerdingsmand kunne det ofte være svært at få skatterne ind. Man valgte derfor formuende mænd, fordi de skulle lægge penge ud indtil borgerne havde betalt deres skat. Således gik det også for PJ, der i 1546 for skatteudlæg fik overladt en lille gyde (meget smal gade).

At PJ som ung, endnu i 30’erne, blev udnævnt til fjerdingsmand og/eller kæmner – og i 1546 havde givet et skatteudlæg - må betyde, at han var velstillet. Var det arv efter sine forældre, havde Anne Ebbis ved brylluppet medbragt en formue, eller havde JP trods sin unge alder selv skabt sig en formue?

⁵ Ravnholt 1936:1.

⁶ Bløndal 1905:57.

⁷ NN 1926:7.

⁸ Personlig kommunikation.

I 1548 blev PJ som 39-årig rådmand. Den stilling beholdt han til sin død godt 20 år senere. Som rådmand var der nok at se til. Efter at Christian III i 1536 havde vundet magten i Danmark tilbragte han og dronning Dorothea i 1540'erne og 1550'erne megen tid i Kolding. Det vides ikke om PJ som købmand havde forretninger med hoffet. Under alle omstændigheder må PJ som del af byens elite have haft kontakt med rigets øverste embedsmænd.

Efter uddrivelsen af munkene fra Gråbrødre klosteret blev klosteret revet ned og jorden tilfaldt kongen. I 1551 besluttede Kong Christian III at sælge jorden. Således erhvervede PJ i 1557 et stykke af klosterets jord ved det tidligere Gråbrødre Torv mod en årlig skat. PJ ejede ejendomme i og uden for Kolding, bl.a. en gård mellem Anders Skomagers gård og Frederik Splits gård, en stald og staldgård syd for Kolding ved savlandet, et stykke toftejord ved Gåsbekbierrig, samt et stykke jord imod Stub Holt uden for byen.

Efter sit bryllup i 1540 til sin død i 1550 fik Anne Ebbis fem børn: Maren, d. 1575; Jens, d. 1592; Anne, d. 1583; Peder, nævnt 1583; og Karen, d. 1585.

Med fem små børn – den ældste kun 10 år gammel - var det kun naturligt, at PJ to år senere (1552) som 43-årig giftede sig igen. Hans nye hustru var den kun 17-årige Else Sørensdatter Kjær.

Else var formentlig datter af Søren Mortensen Kjær, kendt som Søren Skriver, f. ca. 1510 i Ribe, d. 1582 i Kolding.⁹ Søren var søn af Morten Skrædder, der må have været godt stillet, idet han have råd til at lade sine sønner studere. Søren nævnes i 1536 som rigets skriver. Han blev senere borgmester – et embede som han

⁹ For Søren Kjær (Skriver), se Vogt 1987.

besad i 33 år. I 1550 blev han tolder, en stilling som han beholdt til sin død i 1582. Stillingen som tolder var vanskeliggjort af, at nogle eksportørerne af studer ikke betalte tolden til tiden; efter Søren's død tog det således arvingerne næsten to år at inddrive toldembedets restancer, der beløb sig til ca. 9.000 dlr. Søren Kjær er kendt som salmedigter og oversætter af latinske og tyske skolekomedier.

Søren havde en søn Johannes Sørensen Paludan, ca. 1555-1634, rektor i Kolding, der er stamfader til slægten Paludan, hvilket er en latinisering af navnet Kjær.

Hvis Else rent faktisk var datter af borgmester Søren Kjær må man formode, at PJ var en holden mand – ellers ville han som 43-årig enkemand med fem små børn ikke have fået Søren Kjær's kun 17-årige datter i ægte.

Else havde åbenbart svært ved at få børn. Hendes første barn, døbt Søren efter sin morfar, blev født i 1561 da forældrene havde været gift i ni år.¹⁰ Det næste barn, Iffver, blev født seks år senere. Og i 1572 nedkom den 37-årige Else med endnu en søn, der blev døbt Poul. PJ var da 63 år gammel og døde få måneder senere.

Det er interessant, at sønnen Jens (af første ægteskab) i sin slægtsbog ikke nævner, at hans far blev gift igen efter moderens død, og at faderen i sit nye ægteskab fik yderligere børn. Der er bevis herfor, idet Jens søn, Povel Jensen Kolding, i familiens slægtsbog skriver, at han i 1600 boede hos sin 'farbroder Iffver Povllsøn, fordom borgeMester udj Kiøbenhaffn.'

¹⁰ Det kan dog ikke udelukkes, at Else inden 1561 fødte flere ukendte børn, der døde som spæde.

PJ's sidste leveår har ikke været rosenrøde. Den Nordiske Syvårskrig (1563-1570) betød økonomisk tilbageslag og store skatter; endvidere blev borgerne udskrevet til krigstjeneste.

PJ blev begravet i Skt. Nikolaj Kirke i Kolding. I den midterste gang i kirken lå tidligere hans gravsten med påskriften: "Alting er forgiængelig Guds ord bliver ævindeligt." Disse ord er inspireret af Første Petersbrev, kapitel 1, vers 24-25: "alt kød [læs: mennesker] er som græs, og al dets herlighed som græssets blomster; græsset visner, og blomsterne falder; men Herrens ord bliver evindeligt." Ordene 'alting er forgængelig' er interessante. Forgængelighed er en hjørnesteen i Buddhismen. Da Buddha udåndede var hans sidste ord: "alle ting er forgængelige."

Mindst 10 medlemmer af slægten er begravet i Kolding Kirke, flere i en fællesgrav (1,2,3,4,5,6 og 8, måske flere, se nedenfor). Den første var Anne Ebbis, der døde i 1550. Den næste var PJ, der døde i 1572. Nummer 3 var deres barnebarn Anne, der døde i 1575. I følge Jens Povelsens slægtsbog, blev hans datter Anne "begravet udi Colding Kirke hos min S. Fader og Moder", hvilket tyder på en fællesgrav. Anne havde sin egen gravsten som i 1731 lå i den søndre gang, hvorimod PJ's gravsten lå i den midterste gang; det betyder dog ikke, at Anne var begravet i den søndre gang. Nummer 4 var Marene, der døde i 1575 og blev begravet "udj Colding Kirke hoes hindis S. Fader Povll Jenssøn". Nummer 5 var Anne, der døde i 1583 og blev begravet "udj Colding Kirke hoes hendis Fader Povll Jenssøn". Nummer 6 var Jens' datter Birgitte, som blev begravet "udj Colding Kircke hos Hendis syster Anne Jensdatter". Nummer 7 var PJ's datter Karene, der døde i Haderslev "oc bleff ført lig till Colding oc bleff begraffuen udj Colding Kirke". Nummer 8 var Jens' datter Birgitte, der døde i 1589 og "bleff begraffven imellom begge

hendis Systerer vdi Colding Kirke”. Nummer 9 var Jens, der døde 1592 og blev ”begraffvit udj Colding Kirke”. Den sidste var Jens’ efterladte hustru Magdalene, der døde 1602. Fællesgraven blev senere sløjfet i forbindelse med ombygningerne af Skt. Nikolaj Kirke i enten 1750’erne, 1823 eller 1846.

I den nordlige væg i koret er et mindre epitafium i sten med følgende indskrift: ”*Her nedенfor hviler erlig og velact Pouel Iensen, Raadmand i Kolding, som saligen hensof Ao. 1572 den 27. Septemb. [i] hans Alders 63 Aar.*” Udtrykket ’ærlige og velagtede’ indikerer, at den afdøde var borger; for adelige benyttes formen ’ærlig og velbyrdig’. Over gravskriften en malet fremstilling af den opstandne Kristus, der kantes af det latinske skriftsted, ”*Iohan XI XXV. Ego sum resurrectio et vita*” – cf. John XI:25: ”Jeg er opstandelsen og livet.”

Epitafiet er udført i 1616 af Willum Pedersen Trelund fra Ribe, søn af den berømte kalligraf Peder Trelund, dvs. 44 år efter PJ’s død. Epitafiet formodes opsat af en eller flere af PJ’s sønner.

Året efter sin mands død i 1572 blev den 37-årige enke Else gift med den 46-årige Ancher Mogensen Buch, der senere blev borgmester og tolder i Kolding. De tilbragte knap 50 år sammen. De fik ingen børn, men må de have opfostret Elses tre sønner, der var 12 år, 6 år og 1 år, da Else og Ancher blev gift. Interessant, at flere af Elses nærmeste slægtninge var toldere i Kolding i knap 70 år: hendes far Søren Kjær 1550-1582; hendes stedsøn Jens c.1585-1592; og hendes anden mand Ancher 1592-1618.

Povel Jensens epitafium, 1616

Else og Ancher blev begravet sammen i Skt. Nikolaj Kirke. På parrets ligsten står: ”*Erlig, forstandig og velb. ANCHER MOGENSEN, ... som i sin alders 91 ... hendøde 1618... sin kiære Hustrue, hæderlige matrone, ELSA POVELS, ... efter hun havde levet med sin første husbonde 20 aar, borthensovede... 1625 udi sit alders 90 aar.*” Det betyder, at Elsa blev født 1535 (idet hun døde som 90-årig i 1625) og (idet hendes første mand Povel døde i 1572) blev gift i 1552 som c. 17-årig med denne.

Det er uklart, hvorfor Ancher Mogensen omtales som ’velb’ (dvs. velbåren eller velbyrdig), hvilket normalt kun benyttes om adelige. Ancher var ikke adelig: han var søn af Mogens Knudsen Buch, f. 1510, der var søn af Knud Jepsen Buch fra landsbyen Nagbøl få km vest for Kolding.

LITTERATUR

Birket Smith, S., 1879, Raadmand i Kolding Jens Povlsens Slægtebog, *Danske Samlinger*, 2 R. VI, 1877-1879, pp. 244-260.

Bløndal, S., 1905, *Johan Olafssons oplevelser, som bøsseskytte under Christian IV.*

Eliassen, P., 1910, *Koldingbog*, 1910, genoptrykt 1974-1975 i to dele af Vejle Historisk Samfund.

Fyhn, J.J., 1848, *Efterretninger om Kjøbstaden Kolding.*

Hogenberg, F. og Braun, G., *Civitatis orbis terrarum*, Köln 1597.

Jensen, V. 1991, Fremmed i Kolding i 1500-årene, *Koldingbogen* 1991:15-32.

Jensen, V. 2007, *Dorothea, Guds vilje – og dronningens.*

Jørgensen, T., Jensen, V., og Dedenroth-Schou, P., 1987, *Skt. Nikolaj Kirke.*

Matthiessen, H. 1908, Enkedronning Dorothea paa Koldinghus, *Vejle Amts Aarbøger* 1908:1-89.

- Nationalmuseet, 2009, Kolding, Skt. Nikolaj Kirke, *Danmarks Kirker*, XVII, hefte 7-9, pp. 583-812.
- Nielsen, K. 1978, *Danmarks konger og dronninger*.
- N.N. 1926, *Stamtavle over Den Vindingske Slægt MDIX-MCMXXV*.
- Oldrup, T. 2007, Poul Jensen Kolding og hans selvbiografi fra ca. 1630, *Koldingbogen 2007*:35-42.
- Rasch, W., 2004, Om apoteker Hermann Reiminch – hans samtid og efterkommere, *Koldingbogen 2004*: 27-34.
- Ravnholt, A., 1936, Poul Jensen Kolding og hans Slægt, *Vejle Amts Aarbog 1936*: 1-24
- Riis, R. 1998, *Krøniken om Gråbrødrenes udjagelse*. Internet: [www.martinluther.dk/graab.htm#Cap. VI. De Conuentu](http://www.martinluther.dk/graab.htm#Cap.VI.DeConuentu)
- Vinding, M. 2023b, *Vinding, Anchersen og Munk ætterne nedstammende fra rådmand i Kolding Povel Jensen, f. 1509*.
- Vogt, S. 1987, Søren Kjær, borgmester og tolder i Kolding, *Koldingbogen 1987*:97-100.